EXPRESII ROMÂNEŞTI CONSTRUITE CU ELEMENTE LEGATE DE VALORILE CREŞTINE ŞI NONCREŞTINE

CAROLINA POPUŞOI
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române

1. Din punct de vedere lexical, unităţile frazeologice pot avea în componenţă anumite tipuri de elemente, numite în lucrările mai noi de lingvistică *realii* (Cojocaru 2004: 219). Acestea reprezintă cuvinte dintr-o anumită clasă referenţială sau dintr-un anumit domeniu şi constituie realităţi (specifice) sau simboluri din existenţa fiinţei umane. Printre astfel de „realii", se numără şi lexemele legate de valorile creştine şi de cele noncreştine.

Credinţa a fost, dintotdeauna, elementul cel mai statornic dintr-o societate, având semnificative influenţe asupra gândirii şi a existenţei umanităţii: „Religiunea creştină a produs o adevărată revoluţiune în modul de a cugeta şi a simţi al popoarelor creştine" (Şăineanu 1999: 43). Trăirile şi preocupările creştinilor au pătruns, prin termeni care denumesc valori morale şi spirituale, şi în structura unor îmbinări stabile de cuvinte.

Unităţile frazeologice din limba română, organizate cu lexeme legate de valorile creştine şi noncreştine, gravitează, pe de o parte, în jurul elementelor-simbol din religia creştină, al motivelor biblice, al aspectelor care ţin de tradiţiile bisericii ortodoxe, şi, pe de alta, în jurul elementelor opuse conceptelor creştine.

Dintre astfel de componente, o utilizare aparte au, datorită locului lor în viaţa creştinilor, lexemele *Dumnezeu*, *Domn* şi *Cel de Sus*. Ca orice elemente care se găsesc la extremitate (semnificând „lumina", „binele"), acestea intră în relaţii antagoniste, concurând în frazeologie cu antiteticele lor. Astfel, la polul opus al lexemelor în discuţie, se află elementele *drac, naiba, necuratul, scaraoţchi, aghiuţă, benga* (semnificând „obscuritatea", „răul")[1]. Aceste lexeme din componenţa expresiilor se şi vor afla în atenţia noastră în cele ce urmează.

2. Elementele-simbol din religia creştină, prezente în structura îmbinărilor frazeologice, conferă acestora o încărcătură afectivă deosebită, cumulând adesea, la nivel semantic, mai multe concepte. Spre exemplu, expresiile *a nu avea (*sau *a fi fără) nici (măcar) un Dumnezeu*[2] pot însemna: 1) „a fi necredincios"; 2) „a nu ţine cont de etică, de principii în acţiunile sale"; 3) „a nu avea nicio valoare"; 4) „a nu avea niciun rost în viaţă"; 5) (despre vorbe, lucruri) „a nu avea niciun sens"; 6) (despre alimente, băuturi) „a nu avea niciun gust"; 7) (despre acţiuni, fapte) „a fi fără un plan, a fi fără organizare". Prin urmare, o simplă îmbinare care, la prima

[1] „În sistemul credinţelor, al axiologiei şi al moralei poporului, aproape toate obiectele lumii înconjurătoare ocupă un anumit loc pe scara de valori, ai cărei poli sunt formaţi de lucrurile „diavoleşti" (drăceşti) şi de cele „sfinte" (dumnezeieşti)" Evseev (2007: 172).

[2] Unităţile frazeologice analizate aici sunt excerptate din DEX (2009) şi din DLR (2010).

BDD-V1174 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:04:26 UTC)

vedere, nu atrage atenţia sub aspectul diversităţii, la o analiză mai detaliată, scoate la iveală un amalgam de semnificaţii. Această multitudine de sensuri este atribuită expresiilor în discuţie de lexemul *Dumnezeu*. Pentru umanitate, Dumnezeu reprezintă divinitatea supremă, care se află în orice şi oriunde, fiind întruchiparea tuturor lucrurilor pozitive. După unii lingvişti (Puşcariu 1940: 357), aceste expresii îşi au originea în vremurile de demult, când strămoşii noştri venerau mai mulţi zei, având cultul politeist. La baza acestor frazeologisme, ar putea sta şi relaţia dintre cei doi poli opuşi: binele (*Dumnezeu*) şi răul (*nici <măcar> un Dumnezeu* = lipsa lui Dumnezeu), adică, pe de o parte, forţele luminoase (Dumnezeu) şi, pe de alta, forţele întunericului (Diavolul). Din punct de vedere semantic, unităţile frazeologice analizate ar putea trimite la orice concept aflat în afara dumnezeirii.

Sensurile expresiilor de mai sus sunt proprii şi îmbinării frazeologice *a nu avea nici sfânt, nici Dumnezeu*. Diferenţa dintre acestea este doar de natură organizatorică. Astfel, în cele dintâi unităţi frazeologice, polivalenţa este exprimată prin îmbinarea de provenienţă idolatrică *nici (măcar) un Dumnezeu* (din cel puţin doi Dumnezei), iar, în construcţia din urmă, binaritatea este redată prin substantivele *sfânt* şi *Dumnezeu*.

Structuri de sorginte politeistă găsim şi în expresiile *a nu fi (bun) de nici (măcar) un Dumnezeu (*sau *de nici <măcar> un Doamne-ajută)* = „a nu fi bun de nimic”. Ca şi în frazeologismele *a nu avea (*sau *a fi fără) nici (măcar) un Dumnezeu*, informaţia morfologică a construcţiilor de aici (adică numeralul *un* restricţionat de adverbele *nici* şi *măcar*) este aspectul care sugerează originea lor idolatrică.

O astfel de provenienţă are şi îmbinarea frazeologică *a (se) ruga (ca) de toţi Dumnezeii* = „a (se) ruga cu insistenţă; a implora”. În această expresie, ideea de „urmă de păgânism” (Dumistrăcel 2001: 129) (prin adorarea mai multor zeităţi[1]) este întărită de forma de plural a substantivului *Dumnezeu* şi a numeralului nehotărât (cu valoare adjectivală) *toţi*. Aceste mărci ale pluralului sunt, totodată, elementele care conferă unităţii frazeologice expresivitate şi dinamism. Frazeologismul examinat circulă însă şi în varianta cu lexemul *Dumnezeu* la singular: *a(-l) ruga (pe cineva) ca pe Dumnezeu (*ori *a se ruga <de cineva> ca de Dumnezeu)* = „a (se) ruga cu insistenţă; a implora”, care, credem, reprezintă o adaptare a expresiei de mai sus, făcută odată cu răspândirea religiei monoteiste.

Printre structurile care au în componenţa sa elementul lexical *Dumnezeu*, se numără şi expresiile *a-i pune (cuiva) Dumnezeu mâna în cap (*sau *în creştet)*, „se spune când dă norocul peste cineva”; *a-l ţine (pe cineva) Dumnezeu de păr* = „a avea noroc la orice”; *a-l vedea (pe cineva) Dumnezeu (*sau *a vedea pe Dumnezeu)* = „a-i merge bine (cuiva); a da peste un noroc neaşteptat”. Astfel de îmbinări frazeologice „ce înfăţişează relaţiile muritorului de rând cu Fiinţa Supremă se referă la bunăvoinţa, protecţia acestuia” (Dumistrăcel 1997: 69).

În tiparul de mai sus, încadrăm şi unităţile frazeologice *(parcă) (*sau *i se pare că) L-a apucat (*ori *L-a prins) pe Dumnezeu de (un) picior*, a) „se spune despre cineva care a dat de un mare şi neaşteptat noroc”; b) „se spune despre cineva care are o mare bucurie”. În aceste construcţii, relaţia *Dumnezeu – om* este prezentată în extrema cealaltă faţă de frazeologismele cu acelaşi sens *a-i pune (cuiva) Dumnezeu mâna în cap (*sau *în creştet)* şi *a-l ţine (pe cineva) Dumnezeu de păr*. După cum vedem, dacă, în expresiile din urmă, Dumnezeu este acela care atinge făptura umană (binecuvântând-o), în cele dintâi unităţi frazeologice, omul îşi asumă acţiunea (îndrăzneaţă) de *a-L prinde (a-L apuca) pe Dumnezeu de (un) picior*. Totuşi, „contactul” dintre om şi Dumnezeu se face aici doar prin intermediul unui singur picior (nu

[1] Vezi şi Şăineanu (1999: 91), despre forma *Dumnezei* ca reprezentând „numirile date falşilor zei sau idoli”.

BDD-V1174 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:04:26 UTC)

prin al ambelor[1]), iar atingerea acestei părți a corpului dovedește că, la unele popoare, ființa umană nu se încumetă să privească mai sus de picioarele Domnului, cum se întâmplă însă la altele[2].

Orice creştin îşi doreşte să se afle în permanență sub protecția lui Dumnezeu, care să-l ferească de rele. Acest fapt este reflectat în expresiile *Doamne, păzeşte (*sau *apără / fereşte)!* sau *Doamne, apără şi păzeşte (*ori *şi fereşte)!*, „se întrebuințează ca invocare a ajutorului dumnezeiesc (când e vorba de un lucru necurat sau primejdios)".

Adevăratul creştin, când începe vreo acțiune, îl are pe Dumnezeu în minte şi în rugăciune, deoarece el este conştient că toate se fac după voia Celui de Sus şi că nimic nu este fără de El, după cum a spus însuşi Iisus Hristos: „Fără de Mine nu puteți face nimic" (Ev. Ioan, XV, 5). Prin urmare, la demararea unei acțiuni, creştinii îşi zic *cu Dumnezeu înainte!* = „noroc!, succes! (la drum, într-o acțiune întreprinsă)".

Orice ar desfăşura, creştinul îl caută pe Domnul să-i fie în preajmă. Acest aspect este redat şi în îmbinările frazeologice *a porni (*sau *a merge / a pleca / a se duce / a rămâne* etc.*) cu Dumnezeu* = „a porni (sau a merge, a pleca, a se duce, a rămâne etc.): a) în pace; b) în linişte; c) sănătos; d) cu bine". Din valorile semantice însumate de aceste expresii, este evident că ființa umană realizează că Dumnezeu este pace, linişte, sănătate, bine şi că are nevoie de toate acestea în acțiunile sale.

Pentru umanitate, Dumnezeu reprezintă nu doar Ființa Supremă şi atotputernică, ci şi divinul, sublimul. Uneori, pentru a exprima aceste valori în spațiul terestru, omul i-a comparat pe pământeni cu Dumnezeu (după chipul şi după asemănarea căruia au şi fost zidiți). Venerarea ființei umane este plastic redată în frazeologismul *a se uita la cineva ca la Dumnezeu* = a) „a iubi pe cineva foarte mult"; b) „a adora pe cineva".

O comparație a omului cu Creatorul găsim şi în expresia *a fi mai de Dumnezeu (*sau *mai de Doamne-ajută)* = a) „a fi mai vrednic"; b) „a fi mai de încredere". Pentru exprimarea acestor calități, ființa umană nu s-a asemuit cu sine însăşi, ci cu Dumnezeu, deoarece doar Atotțiitorul întruchipează vrednicia şi încrederea.

O altă comparație, de data aceasta, cu darurile date de Domnul spre existența noastră, apare în frazeologismul *a fi bun ca pâinea lui Dumnezeu* = „a fi o persoană foarte bună". Prin urmare, *pâinea noastră cea de toate zilele* este bunul suprem pe care L-a lăsat Dumnezeu pentru pământeni atât ca hrană materială, cât şi spirituală.

Însuşirile umane pozitive sunt redate în cadrul unităților frazeologice nu doar prin comparația omului cu divinitatea, ci chiar printr-un raport de apartenență a lui la aceasta. Spre exemplu, în expresia *a fi omul (*sau *om al) lui Dumnezeu* = a) „a fi om bun"; b) „a fi om cinstit", ființa umană face parte din dumnezeire. Drept urmare, şi calitățile exprimate de frazeologism nu pot fi decât înălțătoare.

O relație de apartenență a pământeanului la divinitate se întâlneşte şi în unitatea frazeologică *a fi om de Dumnezeu* = „a fi om cumsecade".

Printre trăsăturile umane, exprimate de îmbinările frazeologice construite cu lexemul *Dumnezeu*, este şi „milostenia". Această calitate apare în expresia *a-l lăsa (pe cineva) Dumnezeu de inimă* = „a fi milostiv". În frazeologismul analizat, sensul în discuție este însă redat nu atât de cuvântul *Dumnezeu*, cât de lexemul *inimă* (care sugerează mila şi bunăvoința), în corelație cu verbul *a lăsa*. (Întru susținerea acestei constatări, a se vedea expresia în care nu

[1] Cf. însă fr. *tenir Dieu par les pieds*. Expresia apare la Eugen Coseriu, 1979, „Tenir Dieu par les pieds", *Revue Romane*, numéro special 18, 1979, Akademisk Forlag, p. 34–44, *apud* Dumistrăcel (2001: 130).

[2] „Viziunea populară este una de factură păgână: la greci, o asemenea situație este imaginată prin prinderea lui Zeus de diferite alte părți ale corpului" (Dumistrăcel 1997: 69).

BDD-V1174 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:04:26 UTC)

apare elementul lexical *Dumnezeu*, şi anume *a-l lăsa <pe cineva> inima să...* = „a se îndura să...”.) Cât despre cuvântul *Dumnezeu* de aici, acesta trimite la Cel Care le poate face pe toate, inclusiv să determine pe cineva *să-l lase inima să fie milostiv*.

Mult mai rar, elementul lexical *Dumnezeu* este parte componentă a unităţilor frazeologice care exprimă însuşiri negative. Această frecvenţă redusă a astfel de trăsături se explică prin faptul că Dumnezeu este expresia binelui, şi nu a răului. O calitate defavorabilă găsim totuşi în îmbinarea frazeologică (de altfel, destul de rar întâlnită) *a lua boii lui Dumnezeu* = „a fi încăpăţânat”. Ca şi mai sus însă, trăsătura exprimată de acest frazeologism este redată nu de lexemul *Dumnezeu*, ci de substantivul *boii*, care apare, cu sens apropiat, şi în expresia *a nu-i fi (cuiva) toţi boii acasă* = „a fi rău dispus”. Referitor la lexemul *Dumnezeu* din structura analizată, acesta, credem, are rolul de a amplifica sensul exprimat.

O altă însuşire negativă, exprimată prin intermediul unităţilor frazeologice organizate cu lexemele în discuţie, se întâlneşte în construcţia *a fi în viile Domnului* = „a fi beat”. Deşi această calitate este una destul de defavorabilă, în frazeologismul examinat, ea are, datorită ironiei, o nuanţă mai atenuată.

Creştinii cunosc faptul că Dumnezeu este Judecătorul Suprem al faptelor noastre. De aceea, cei cu frică de El nu-şi fac singuri dreptate, ci Îl lasă pe Atotputernicul să-i judece. Acest aspect este sugestiv redat în expresiile *a lăsa (*sau *a da) (pe cineva) în plata (*ori *în ştirea / în mila) lui Dumnezeu (*sau *a Domnului)* = a) „a lăsa (pe cineva) în pace”; b) „a lăsa (pe cineva) în voia soartei”; c) „a nu se mai interesa (de cineva)”.

Fiinţa umană este conştientă că planurile Tatălui Ceresc, vizând omenirea, sunt necunoscute, acestea reprezentând dintotdeauna mari taine pentru noi. De aceea, atunci când omul nu stăpâneşte cunoaşterea despre ceva sau despre cineva, spune *(numai) Dumnezeu (*sau *Cel de Sus) ştie* = „nu ştie nimeni; nu e sigur (ceva)”.

Încă din vechime, omul a observat că toate ce i se întâmplă sunt după voia Celui de Sus şi şi-a lăsat viaţa în mâinile Lui. Acest fapt este reflectat în expresiile *cum (*sau *ce) dă (*ori *vrea / hotărăşte / rânduieşte) Dumnezeu* sau *cum a fost (*ori *este / o fi) dat (*sau *hotărât / rânduit) (să fie) de la Dumnezeu* = „cum se întâmplă; cum se nimereşte; potrivit destinului”. Aşa-zisa resemnare în faţa sorţii din structurile frazeologice de mai sus, credem, a apărut ca rezultat al experienţei umane de veacuri, şi nu ca o urmare orbească a unor dogme.

Neputinţa omului şi acceptarea voinţei lui Dumnezeu apare şi în îmbinarea frazeologică *a se lăsa în voia Domnului* = „a se lăsa în voia soartei”.

Ideea realizării unei acţiuni sub semnul providenţei se întâlneşte şi în frazeologismele *a se duce (*sau *a pleca / a merge) în plata (*ori *în ştirea) Domnului (*sau *a lui Dumnezeu / a Celui de Sus) (*ori *încotro* <sau *unde / cum> l-a îndrepta Dumnezeu)* = „a se duce (sau a pleca, a merge) la voia întâmplării; oriunde”. Expresiile analizate capătă o valoare stilistică aparte atunci când sunt utilizate cu verbul la modul imperativ. Acest fapt le conferă nu doar expresivitate, ci şi dinamism: *du-te (*sau *pleacă / mergi) în plata (*ori *în ştirea) Domnului (*sau *a lui Dumnezeu / a Celui de Sus) (*ori *încotro* <sau *unde / cum> te-a îndrepta Dumnezeu)!* = „du-te (sau pleacă / mergi) la voia întâmplării; oriunde”.

La necazuri mari, fiinţa umană se consideră singură, fără mila şi fără ajutorul Domnului. Astfel de situaţii au dus la apariţia expresiilor *a fi părăsit (*sau *bătut) de Dumnezeu* = „a fi năpăstuit, nenorocit”. Acest aspect se întâlneşte şi în unitatea frazeologică *a-l vedea (pe cineva) Dumnezeu (*sau *a vedea pe Dumnezeu)* = „a avea neplăceri; a da de o belea; a o păţi”, unde întreaga construcţie (dar, mai ales, verbul *a vedea*) are o interpretare distorsionată (şi ironică).

BDD-V1174 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:04:26 UTC)

Unii oameni se resemnează la necaz (adică *se lasă în voia Domnului*), alții însă, când nu le iese ceva, dau vina pe Dumnezeu şi se revoltă împotriva Lui. Această situație, credem, a stat la baza apariției expresiilor *a da cu barda (*sau *cu securea / cu piatra / cu puşca) în Dumnezeu* = a) „a se răzvrăti împotriva tuturor"; b) „a fi nesocotit; nebun"; c) „a nu ține seama de nimic; a acționa fără scrupule". După cum vedem, prin extensiune, aceste frazeologisme au ajuns să se refere şi la ființe umane sau la alte împrejurări.

Din vechime, omul ştie că Dumnezeu are un plan legat de existența fiecăruia pe Pământ şi că, mai devreme sau mai târziu, îi va chema la El. Durata aflării ființei umane în spațiul terestru a fost dintotdeauna o mare enigmă pentru omenire. Ei au observat că pe unii Dumnezeu îi ia de aici mai devreme, pe alții, mai târziu. Pentru situația din urmă, strămoşii noştri au creat expresia cu vădite nuanțe ironice *a fi uitat de Dumnezeu* = „a fi (foarte) bătrân". În paralel cu acest sens, circulă şi cel legat de aşezările omeneşti, şi anume „a fi foarte izolat, rupt de lume". În ambele situații, valoarea semantică este conferită atât de substantivul *Dumnezeu* (Atotțiitorul), cât şi de verbul *a uita* „a înceta să se mai preocupe, să se mai gândească la cineva sau la ceva; a scăpa din vedere".

Lexemul *Dumnezeu* (cu rolul tematic de Agent) apare în corelație cu verbul *a uita* „a lăsa undeva (din nebăgare de seamă) pe cineva care trebuia luat" şi în îmbinările frazeologice *a sta (*sau *a rămâne / a şedea) (undeva) până îl uită Dumnezeu* = „a sta (sau a rămâne, a şedea) (undeva) foarte multă vreme". Aceste structuri frazeologice, de asemenea, se caracterizează prin prezența unor note ironice şi glumețe.

La finalul existenței sale, creştinul este conştient că va pleca la Dumnezeu. Încheierea socotelilor cu lumea aceasta este redată în expresiile *a merge (*sau *a se duce) la Dumnezeu (*ori *către Domnul)* sau *a (se) odihni (*ori *a adormi) întru Domnul* sau *a-l strânge (pe cineva) Dumnezeu* = „a muri".

3. La polul opus al spiritualității şi al virtuții, se află obscuritatea şi imoralitatea. Ca şi binele (reflectat în expresii prin intermediul lexemelor *Dumnezeu* şi *Domn*), răul a fost mereu în atenția omenirii, ocupând un loc însemnat în cadrul unităților frazeologice. În îmbinările în discuție, „maleficul" este exprimat prin lexeme care denumesc spirite demonice, cum ar fi: *drac, naiba, necuratul, aghiuță*.

Prin natura lor conceptuală[1], elementele lexicale din urmă cumulează o gamă vastă de însuşiri negative, acestea apărând frecvent şi în semantica frazeologismelor. Printre aceste trăsături, amintim: „neomenia", „nonvaloarea", „ticăloşia", „răutatea", „viclenia", „duşmănia", „îndărătnicia", „gâlceava", „lenea", „lăcomia" etc. Spre exemplu: *a fi al dracului (de...) (*sau *al naibii <de…>)* = a) „a fi foarte rău, lipsit de omenie, afurisit"; b) „a fi incomod, dificil"; *a fi om al dracului (*sau *omul* <ori *nația / salba / poama> dracului)* = „a fi om rău, ticălos"; *a fi dracul gol (*sau *împielițat / curat / în picioare / pe uscat) (*ori *a fi drac împielițat)* = a) „a fi rău, afurisit"; b) „a fi viclean"; *a fi ca dracul* = a) „a fi viclean"; b) „a fi urât"; *a se face ca dracul* = a) „a deveni rău"; b) „a se murdări"; *a avea (*sau *a fi cu* <ori *plin de>) draci (*ori *a avea pe dracul în el)* = „a fi neastâmpărat"; *a fi jucat la nunta dracului*, „se spune despre un om rău"; *a fi însurat cu dracul* = „a avea o nevastă rea"; *a fi crescut în buruienile dracului* = a) „a fi prost crescut"; b) „a fi gâlcevitor"; *(parcă) l-a înțărcat scaraoțchi*, „se spune despre cineva viclean, şiret"; *a avea pe scaraoțchi într-însul* = „a fi viclean, şiret"; *a se uita (la cineva) ca la dracul* = „a se uita (la cineva) cu răutate, cu duşmănie"; *a fi cu gândul dracului* = „a fi cu gânduri rele, viclene"; *a juca dracul în inima cuiva* = „a se gândi doar la rele"; *a*

[1] Astfel de lexeme sunt expresia „răului universal" Evseev (2007: 177).

BDD-V1174 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:04:26 UTC)

avea o coastă de drac = a) „a avea gânduri rele”; b) „a fi rău”; *a trăi ca dracul cu popa* = „a nu se înțelege cu cineva”; *a trimite (pe cineva) de la dracul la tată-său* = „a purta (pe cineva) de colo până colo”; *a cere pe dracul şi pe tată-său (*sau *cât dracul pe tată-său)* = „a cere (pe ceva) un preț exorbitant”; *a sta (*sau *a şedea) ca dracul în cânepă* = „a fi supărat”; *a-i tăia dracului bureți* = „a nu face nimic; a sta degeaba”; *a nu fi bun nici de dracul* = „a nu fi bun de nimic”.

După cum observăm, în cazul expresiilor organizate cu lexemele *drac* şi *necuratul*, creatorul popular a recurs, uneori, la aceleaşi procedee (ca în situația structurilor frazeologice cu elementele *Dumnezeu* şi *Domn*), pentru a exprima însă însuşiri opuse din punct de vedere semantic. Astfel, şi aici, întâlnim îmbinări frazeologice cu element comparativ, în care omul este raportat la demon (cf. *a fi* <sau *a se face> ca dracul; a se uita <la cineva> ca la dracul*). De asemenea, şi în astfel de construcții, s-a apelat la relația de apartenență a ființei umane la cel rău (cf. *a fi <om> al dracului* <sau *al naibii>; a fi omul* <ori *nația> dracului*).

Unitățile frazeologice, structurate cu ajutorul lexemelor care denumesc spirite malefice, redau şi unele stări fiziologice negative. Printre acestea, se numără „furia” şi „frica”. Spre exemplu: *a avea (*sau *a fi cu* <ori *plin de>) draci* = „a fi furios, enervat”; *a-l apuca (pe cineva) (*sau *a-i veni) (toți) dracii* = „a se înfuria”; *(parcă) a intrat (*sau *îl are pe) dracul în el*, „se zice despre cineva mânios, înfuriat”; *a se teme (*sau *a se feri / a fugi) (de cineva* ori *de ceva) ca de dracul (*sau *ca dracul de tămâie* <ori *de scăldătoare>)* = „a se teme (sau a se feri, a fugi) (de cineva ori de ceva) foarte tare”; *a se uita (la cineva) ca la dracul* = „a se uita (la cineva) cu frică”; *a sta (*sau *a şedea) ca dracul în cânepă* = „a sta ascuns, cu frica în sân”; *a băga (pe cineva) în draci (*sau *în toți dracii)* = „a înfricoşa, a intimida (pe cineva)”.

Elementele lexicale analizate aici sunt, conceptual, în strânsă legătură şi cu „necazul”, cu „năpasta”. Acestea sunt plastic reflectate în îmbinările frazeologice *a da de (*sau *peste) dracul (*ori *naiba) (*sau *a vedea pe dracul* <ori *pe naiba>)* = „a intra într-o încurcătură; a o păți”; *a(-l) lua (pe cineva) dracul (*sau *dracii / mama dracului / aghiuță / benga)* = „a o păți rău”; *a căuta pe dracul (şi a nu-l găsi) (*sau *a umbla după dracul)* = „a intra singur într-o încurcătură; a-şi provoca singur neplăceri”; *a căuta pe dracul şi a găsi pe tată-său (*sau *a fugi* <ori *a scăpa> de dracul şi a da peste tată-său) (*sau *a ajunge de la dracul la tată-său)* = „a ajunge într-o situație şi mai rea decât cea anterioară”.

Lexemele *drac, naiba, necuratul* trimit adesea şi la ideile de „încurcătură”, de „neclaritate”, de „uneltire”. Aceste aspecte se întâlnesc în expresiile *e un drac la mijloc*, a) „se spune când nu se poate găsi o explicație logică a unei situații încurcate”; b) „se spune când se bănuieşte o cauză ascunsă, greu de găsit”; *şi-a băgat (*sau *şi-a amestecat / şi-a vârât) dracul (*ori *necuratul / naiba) coada*, „se zice când o situație, care părea clară, se complică dintr-o dată, capătă o evoluție neaşteptată”.

Demonul este şi simbolul „nevredniciei”. De aceea, pentru a reda o astfel de ipostază, poporul l-a asemuit pe om cu cel rău. Această referință apare în îmbinările frazeologice *a-şi face pomană cu dracul* = „a face bine celui care nu merită”; *a avea (*sau *a-i fi) milă de dracul* = „a avea milă de cineva care nu merită”; *a vârî pe dracul în cămaşă (*sau *în sân)* = „a face bine cuiva care, drept răsplată, îți face rău; *a se băga slugă la dracul* = „a ajunge sub conducerea unui om nevrednic”.

Reprezentând generic „răul” (de care fuge oricine), spiritele malefice sunt vizate şi în situațiile de „renunțare”, de „ignorare”. În frazeologie, acest fapt se întâlneşte în îmbinările *a da (*sau *a trimite / a lăsa) (pe cineva* ori *ceva) la dracul (*sau *la naiba* ori *dracului / naibii* sau *în burduful dracului)* = a) „a abandona, a părăsi (pe cineva sau ceva); a renunța definitiv (la cineva sau la ceva)”; b) „a nu mai ține seama de cineva sau de ceva”.

BDD-V1174 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:04:26 UTC)

Lexemele *drac* şi *naiba*, adesea, fac referire şi la „locuri îndepărtate şi neştiute", semnificând din această cauză şi „ireversibilitatea". Aceste sensuri apar destul de frecvent în unităţi frazeologice de o mare expresivitate, cum ar fi: *a se duce la dracul în praznic (*sau *la mama dracului / unde şi-a înţărcat dracul copiii / unde şi-a spart dracul opincile / unde şi-a pierdut dracul potcoavele)* = „a se duce într-un loc (neprecizat) foarte îndepărtat"; *a se duce dracului (*sau *naibii* ori *la dracul / la naiba)* = a) (despre persoane) „a se duce fără să se mai întoarcă (şi într-un loc neştiut)"; b) (despre bunuri materiale) „a se pierde, a se irosi".

Spiritele rele reprezintă şi simbolul „sărăciei". „Lipsurile", „nevoia" sunt sugestiv redate în îmbinările frazeologice *a trage pe dracul de coadă* = „a fi foarte sărac; a o duce foarte greu" şi *a avea pe dracul în pungă* = „a nu avea nici un ban; a fi sărac".

Unităţile frazeologice organizate cu lexemele *drac, naiba, aghiuţă* pot exprima şi sensul „a muri". Spre exemplu: *a(-l) lua (pe cineva) dracul (*sau *dracii / mama dracului / naiba / aghiuţă)* = „a muri".

Uneori, expresiile organizate cu lexeme care denumesc spirite malefice redau şi însuşiri / aspecte pozitive. La prima vedere, acest fapt pare destul de surprinzător. Dacă însă ţinem seama că demonul este şi „isteţ", „descurcăreţ", „perseverent", „hotărât" etc., atunci fenomenul este cât se poate de firesc[1]. Totodată, un rol important în redarea acestor valori semantice îl au intonaţia şi ironia. Spre exemplu: *a fi al dracului (de...) (*sau *al naibii <de…>)* = a) „a fi grozav"; b) „a fi energic"; c) „a fi descurcăreţ, răzbătător"; *a fi dat dracului* = „a fi grozav"; *a fi dracul gol (*sau *împieliţat / curat / în picioare / pe uscat) (*ori *a fi drac împieliţat)* = a) „a fi isteţ"; b) „a fi poznaş"; *a scăpăra draci din cineva* = a) „a fi iute, harnic"; b) „a fi isteţ"; *a avea (*sau *a fi cu* <ori *plin de>) draci (*ori *a avea pe dracul în el)* = „a fi energic, plin de viaţă"; *(parcă) a intrat dracul în el*, „se zice despre cineva cu o energie inepuizabilă"; *a nu avea nici pe dracul (*sau *nici pe naiba)* = a) „a fi perfect sănătos"; b) „a nu avea nicio problemă"; *a face pe dracul în patru (*sau *în şapte / în nouă / în zece) (*ori *a face şi pe dracul)* = „a-şi da toată silinţa, a utiliza toate posibilităţile pentru a reuşi într-o acţiune"; *să crape dracul în patru!*, „se spune când eşti dispus să încerci toate mijloacele pentru a obţine ceva".

Din categoria de mai sus, fac parte şi îmbinările frazeologice care redau un proces de transformare a fiinţei umane din rău în bine. Spre exemplu: *a(-l) scoate pe dracul (din cineva)* = „a cumineţi (pe cineva)"; *a scoate coasta de drac (din femeie)* = „a scoate răutatea (din femeie)"; *a băga (pe cineva) în draci (*sau *în toţi dracii)* = „a hărnici (pe cineva)".

Un proces de trecere de la o stare la alta găsim şi în semantica unităţilor frazeologice *a da mâna cu dracul* = „a se îmbogăţi"; *a(-l) fura (pe cineva) aghiuţă* = „a adormi".

4. Uneori, în funcţie de context (şi de intonaţie), una şi aceeaşi îmbinare frazeologică (fie că este organizată cu lexeme creştine, fie, cu lexeme noncreştine) poate exprima valori semantice opuse. Spre exemplu: *a-l vedea (pe cineva) Dumnezeu (*sau *a vedea pe Dumnezeu)* = a) „a da peste un noroc neaşteptat"; b) „a avea neplăceri; a da de o belea; a o păţi"; *a fi al dracului (de...) (*sau *al naibii <de…>)* = a) „a fi foarte rău, lipsit de omenie, afurisit"; b) „a fi incomod, dificil"; c) „a fi grozav"; d) „a fi energic, descurcăreţ, răzbătător"; *a fi dracul gol (*sau *împieliţat / curat / în picioare / pe uscat) (*ori *a fi drac împieliţat)* = a) „a fi rău, afurisit, viclean"; b) „a fi isteţ, poznaş".

Alteori, structuri cu elemente opuse conceptual pot reda însă acelaşi sens. Spre exemplu: *a nu fi (bun) de nici (măcar) un Dumnezeu (*sau *de nici <măcar> un Doamne-ajută)* = „a nu fi

[1] „Dracul nu este totalmente malefic, ci mai mult un fel de rău necesar. El e meşter în toate, priceput, inteligent, jucăuş" Evseev (2007: 177).

BDD-V1174 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:04:26 UTC)

bun de nimic” vs *a nu fi bun nici de dracul* = „a nu fi bun de nimic”; *a merge (*sau *a se duce) la Dumnezeu (*ori *către Domnul) (*sau *a-l strânge <pe cineva> Dumnezeu)* = „a muri” vs *a(-l) lua (pe cineva) dracul (*sau *dracii / mama dracului / naiba / aghiuță)* = „a muri”.

5. Faptele lexicale abordate în acest articol pun în lumină valorile spre care s-au aplecat strămoşii noştri. Mulțimea şi varietatea expresiilor cu elemente creştine şi noncreştine dovedesc că umanitatea a fost preocupată atât de forțele binelui (Dumnezeu), cât şi de cele ale răului (Necuratul). Cu toate acestea, constatăm că unitățile frazeologice construite cu lexemele *drac, naiba, necuratul* sunt mai numeroase în comparație cu cele cu *Dumnezeu* şi *Domn*. Acest aspect confirmă că răul este predominant în societate.

Din şirul de sinonime care denumesc spiritele malefice (v. *aghiuță, antihrist, belzebut, benga, demon, diavol, drac, împielițatul, încornoratul, lucifer, mamon, michiduță, naiba, necuratul, nefărtatul, pârlea, sarsailă, satană, scaraoțchi, şeitan, tartor* etc.), doar câteva apar în cadrul frazeologismelor, iar, dintre acestea, *drac* şi *naiba* sunt cele mai uzitate. Neproductivitatea celorlalte elemente lexicale este explicabilă fie prin caracterul lor livresc, fie printr-o arie geografică restrânsă.

Dat fiind faptul că Dumnezeu întruchipează binele, îmbinările frazeologice care conțin lexemele *Dumnezeu* şi *Domn* exprimă idei precum: „bunătatea”, „omenia”, „cinstea”, „valoarea”, „reuşita”, „protecția” etc. În extrema cealaltă, expresiile organizate cu cuvintele *drac, naiba, aghiuță* (care simbolizează „răul”) redau concepte ca: „neomenia”, „nonvaloarea”, „ticăloşia”, „răutatea”, „viclenia”, „îndărătnicia” etc.

Elementele-simbol cu valoare creştină şi noncreştină din structura unităților frazeologice contribuie nu doar la configurarea semantică a acestora, ci şi la redarea unei încărcături afective deosebite.

BIBLIOGRAFIE

Cojocaru, Dana, 2004, *Frazeologia. Concepte de bază*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.

Dicționarul explicativ al limbii române [DEX], 2009, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold.

Dicționarul limbii române [DLR], 2010, vol. I–XVI, Ediție anastatică, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Dumistrăcel, Stelian, 1997, *Expresii româneşti. Biografii – motivații*, Iaşi, Editura Institutul European.

Dumistrăcel, Stelian, 2001, *Până-n pânzele albe. Expresii româneşti. Biografii – motivații*, Ediția a II-a, Iaşi, Editura Institutul European.

Evseev, Ivan, 2007, *Enciclopedia simbolurilor religioase şi arhetipurilor culturale*, Timişoara, Editura Învierea.

Puşcariu, Sextil, 1940, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, Bucureşti, Editura Fundația pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II”.

Şăineanu, Lazăr, 1999, *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranziținea sensurilor*, Ediție îngrijită de Livia Vasiluță, Timişoara, Editura de Vest.

BDD-V1174 © 2014 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:04:26 UTC)

ROMANIAN IDIOMATIC EXPRESSIONS CREATED USING ELEMENTS RELATED TO CHRISTIAN AND NON-CHRISTIAN VALUES

(*Abstract*)

In Romanian phraseology, there are some combinations whose structures contain lexemes related to Christian values, on the one hand, and non-Christian values, on the other hand. Among such elements, a special place is, owing to the role played in Christians' lives, the words *Dumnezeu* 'God' şi *Domn* 'Lord'. At the opposite side, we have such words as *drac, naiba, aghiuță* 'devil'.

The symbol elements having a Christian and non-Christian value from the structure of phraseological units give them a special emotional charge. At the same time, the lexemes under discussion here lead to rendering a wide variety of semantic values. Since God is the impersonation of good, the phraseological units containing the lexemes *Dumnezeu* and *Domn* 'God / Lord' express the following ideas: 'kindness', 'well-doing', 'honour', 'value', 'success', 'protection', etc. At the other extreme, the expressions organised with the words *drac, naiba, aghiuță* 'devil' (which symbolise 'the evil') render such concepts as: 'unkindness', 'non-value', 'foulness', 'devilishness', 'slyness', 'obstinacy', etc.

BDD-V1174 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 11:04:26 UTC)